TÜRK KÜLTÜRÜNDE COĞRAFYA-I

Editörler:

Doç. Dr. Ali MEYDAN - Doç. Dr. Turhan ÇETİN

Yazarlar:

Prof. Dr. Emrullah Güney
Prof. Dr. İhsan Bulut
Doç. Dr. Ali Meydan
Doç. Dr. Bülent Aksoy
Doç. Dr. Mustafa Ertürk
Doç. Dr. Sıdıka Çetin
Doç. Dr. Turhan Çetin
Doç. Dr. Ünal Özdemir
Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğan Buldur
Yrd. Doç. Dr. Nadire Karademir
Yrd. Doç. Dr. Öznur Yazıcı
Yrd. Doç. Dr. Şenay Güngör
Yrd. Doç. Dr. Taşkın Deniz
Öğrt. Gör. Selçuk Burhan Cihat
Arş. Gör. Muhammed Oral

PEGEM AKADEMİ

CamScanner ile tarandı

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

1. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE COĞRAFİ ÖGELER

Prof. Dr. Emrullah Güney

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Emekli)

2. BÖLÜM: NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA COĞRAFYA

Yrd. Doç. Dr. Öznur Yazıcı

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

3. BÖLÜM: KÜLTÜREL COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN HACI BEKTAŞ VELİ'NİN FELSEFESİ VE ESERLERİ

Doç. Dr. Turhan Çetin

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

4. BÖLÜM: MUKADDİME'YE GÖRE DÜNYA'NIN DOĞAL ÇEVRELERİ VE BÖLGE ANLAYIŞI

Doç. Dr. Mustafa Ertürk

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

Doç. Dr. Ünal Özdemir

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

5. BÖLÜM: EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE "COĞRAFYA"

Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğan Buldur

Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı

6. BÖLÜM: YUNUS EMRE ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Doç. Dr. Ali Meydan

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

7. BÖLÜM: 17. YÜZYILDA YENİLİKÇİ BİR COĞRAFYACI: KÂTİP ÇELEBİ

Doç. Dr. Bülent Aksoy

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

8. BÖLÜM: KARACAOĞLAN ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Şenay Güngör

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

CamScanner ile tarandı

9. BÖLÜM: ÂŞIK VEYSEL'İN ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Nadire Karademir

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

10. BÖLÜM: KAFKASYA'DA ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ VE KAFKAS KARTALI İMAM ŞAMİL

Yrd. Doç. Dr. Taşkın Deniz

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

11. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE COĞRAFİ ÖGELER

Prof. Dr. Emrullah Güney

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Emekli)

12. BÖLÜM: ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA GELENEKSEL TÜRK KONUTUNDA TARİHSEL SÜREKLİLİKLER

Doç. Dr. Sıdıka Çetin

Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

13. BÖLÜM: KERKÜKLÜ YAZAR VE ŞAİRLERDE KERKÜK COĞRAFYASI

Öğrt. Gör. Selçuk Burhan Cihat

Kerkük Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü

14. BÖLÜM: TÜRK DESTANLARI VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Muhammed Oral

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

15. BÖLÜM: CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE COĞRAFYA

Prof. Dr. İhsan Bulut

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

CamScanner ile tarandı

15. BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE COĞRAFYA

Prof. Dr. İhsan BULUT
Akdeniz Üniversitesi
ibulut@atauni.edu.tr

1. GİRİŞ

Romanlardaki coğrafi hususların incelenmesi bugünün konusu değildir. Coğrafyacılar, yeryüzündeki insanlaşmış, kültürel coğrafi görünümleri derinlemesine tanımak için edebiyatın onu tanıma gücünden yararlanmak zorunadırlar. Avrupalı coğrafyacılardan bazıları (H.R. Mill, 2010) tarihi roman gibi coğrafi roman geliştirmenin önemine değinmiştir. Fakat 1950'lerdeki daha bilimsel coğrafya yapmak adına edebiyattaki coğrafi görünüm, o zaman için bilimdışı, çok kişisel ve sübjektif olarak değerlendirilmiştir. Buna rağmen Lowenthal ve Prince (1965) gibi çok az sayıdaki yazarın coğrafi görünüm üzerine olan çalışmalarını da daha geleneksel, objektif hususlarla birlikte edebiyata ve diğer sanatsal bilgi kaynaklarına yer verdiklerini öğreniyoruz. Vadideki Zambak, Fransa'nın Sen Nehri vadisini, üzüm bağlarını, şarap üretimini en iyi anlayabileceğimiz eserlerden biridir. Gazap Üzümleri Amerika'nın batıya göçlerin nedenlerini, çevresel sorunları, kuraklığı en iyi anlatan romanlardan biridir. Tolstoy'un eserleri aynı şekilde birer, kültür coğrafyası hatta sosyolojik değerlendirmeler niteliğindedir.

Şüphesiz yazarlar coğrafya yapmak için roman yazmazlar ancak romanlara konu olan mekânlar, romanlardaki karakterler coğrafyanın en önemli unsurlarıdır. Romanlardaki serüvenin başladığı yer, seyahatler, o zaman aralığında yaşanan olaylar geçmişin coğrafyasına ilişkin çok önemli coğrafi bilgiler sunar ki, hem de bu bilgiler bir söz üstadının cümleleri, tasvir ve anlatım sanatlarını da içerdiğinden son derece öğrenilebilir akılda kalır özelliktedirler.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

Türk roman ve yazınında da coğrafyaya ilişkin çok önemli bilgiler bulmak mümkündür. Ancak batıdaki çağdaş coğrafyacıların aksine Türk coğrafyacılar bunu fazla bilimsel bulmayıp, daha doğrusu okumayı teşvik etmek yerine salt coğrafi eserlere yönelmeyi benimsemişlerdir. Zoraki kaynak gösterme ve göstertme baskısı araştırmacıları son derece kısıtlamıştır. Oysa cumhuriyet dönemiyle birlikte, edebiyat, sanat, tiyatro ve sinema gibi diğer branşlardaki millîyetçilik akımları coğrafyada da görülmüş, memleket hikâyeleri, memleket coğrafyasına dair başlıklı pek çok eser verilmiştir.

Bu bakış açılarıyla ele alındığında, Refik Halit Karay'ın Memleket Hikâyeleri, Yaşar Kemal'in Hikaye ve Romanları ile Fakir Baykurt, Abbas Sayar ve bir çok Türk romancı ve yazarın eserleri değerli coğrafi bilgiler içermektedir. Bu nedenle coğrafya öğretiminde bir kaynak ve araç olarak romanların da değerli eserler olduğu vurgusuna tekrar tekrar ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle gerek dünya klasikleri gerekse Türk yazarların eserleri, seyehatnamelerin materyaller arasında yer almasının coğrafya eğitimi görenlerin hatta gösterenlerin evrensel bakış açısı edinmelerine önemli katkılar sağlayacağı kaçınılmazdır.

Aytmatov bu özelliklerin tamamını kendinde toplamış, yaşadığı alanların, sosyal, ekonomik, siyasi şartları ile çevre olaylarını birebir yaşamış, yaşadığı ve tanık olduğu olayları tüm çıplaklığı ve sadeliği ile sunmuş bir yazardır. Romanlarından İkinci Dünya Savaşı'nın cephe gerisi, uzay araştırmaları, transsibirya demiryolu, uyuşturucu kaçaklığı, çevre sorunları, ekonomik düzen, kolhozların işleyişi, devletleştirme, komşuluk ilişkileri, kültürel coğrafya, eğitim ve asimilasyonla ilgili pek çok hususu bilimsel bilgilerle örtüşecek şekilde edinmek mümkündür.

Romanlarda işlenen konular, olayların yaşandığı mekânlar önemli coğrafi bilgi kaynaklarıdır. Bu anlamda dünya klasikleri ve ünlü romancıların eserleri coğrafyacılar için önemli gözlemler ve ayrıntılı bilgiler içermektedir. Romanlar gibi şiirler, türküler, şarkıların da önemli coğrafi bilgi kaynakları oldukları bilinmektedir. Aytmatov, milletinin tarih boyunca kazandığı sosyal, kültürel, ahlakî, edebî, askerî yani bütün maddî ve manevi zenginliğini eserlerine yansıtmış, yaşadığı coğrafyanın insanının tarih içinde kazandığı değerleri, acılarını, kahramanlıklarını, tecrübelerini yazıya döküp ölümsüzleştirmiş, halkının içine düştüğü zor durumları eserlerinde en güzel şekilde anlatmış, onların çözümlerine dair ipuçları göstermiş, eserlerinde kendi ifadesi ile 'tipik insan'ı ortaya koymaya çalışmış bir yazardır.

Her yazar bir milletin çocuğu ve o milletin hayatını anlatmak, eserlerini kendi millî gelenek ve törelerini kaynak alarak zenginleştirmek zorunda olduğuna inanan Aytmatov yaptığının önce bu, yani kendi milletimin geleneklerini ve hayatını

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

anlattığını ifade etmektedir. Fakat orada kaldığınız takdirde bir yere varamayacağımızı, Edebiyatın millî hayatı ve gelenekleri anlatmanın ötesinde de hedefleri olduğunu, yazarın, ufkunu millî olanın ötesine doğru genişletmek ve 'evrensel' olana ulaşmak için gayret göstermek durumunda olduğunu vurgulamaktadır.

2. CENGİZ TÖREKULOVİÇ AYTMATOV'UN HAYATI

At yetiştiricisi bir babanın oğlu olan Aytmatov 12 Aralık 1928 tarihinde Kırgızistan'ın Kuzeybatısında Talas bölgesinde Şeker adlı bir köyde doğmuştur. Babası Törekul Aytmatov, Annesi, Tatar Türklerinden Nagim Gamzeyova'dır. Sosyalizmin yeni yeni kurulmaya başladığı yıllar çocukluğuna, ikinci dünya savaşı yılları da gençliğine(ergenlik dönemi) rastlamaktadır. Emeğin, toprağın, sermayenin sosyalizasyonu da devrimle başlamış olup sosyalizmin büyülü söylemleri gençler arasında hızla kabul görmüştür. Gelenekçi eski kuşağa yön vermek üzere yeni düzene adapte olmuş gençler elde üstlendikleri görevlerle hızlı bir şekilde toplumda yer almıştır. Dönemin tüm gençleri gibi yazar da kolhoz/kollektif çiftlik tarlalarında çalışmıştı. Komünizmin söylemleri ile gerçeğinin çarpıcı çelişkilerini, çevreyi, tabiatı, insanları bu sayede özümsemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bütün yetişkinler savaşta oldukları için gençlere çok iş düşüyordu. On beş yaşında köyü sekreterlik yaparak, tarım ekipmanlarının hesaplarını tutmuştur. Kazakistan'daki Cambul baytar teknik okulunda okuyarak peşine Frunze (bugünkü Bişkek tarım enstitüsünü bitirmiştir. Zooteknisyen olarak bütün ülkeyi, Kazakistan'ı dolaşmış, gazeteci olarak çalışmış, sürekli gözlem yaparak eserlerindeki coğrafi bilgilere erişmiştir. Daha sonra Devlet Edebiyat Enstitüsü'ne devam ederek edebiyat tahsiline devam etmiştir. Klasik aydınların aksine halkından uzaklaşmamış, mesleği gereği halkıyla iç içe bir yaşam sürmüştür. Gazete yazıları, basın yayın servislerindeki görevleri aldığı görevleri, habercilik faaliyetleri edebi dünyaya Aytmatov gerçeğini kazandırmıştır. Araştırıcı kimliği ve gözlem başarısını tüm eserlerinde görmek mümkündür.

Eserlerini Rusça ve Kırgızca kaleme alan Cengiz Aytmatov, eserlerinde başta Ruslaştırma politikası olmak üzere, Kırgız Türkeri'nin tabii hayatlarını, yabancılaşmayı, modernizm karşısında tabiatın tahrip edilişine kadar pek çok meseleyi eserlerinde usta bir üslupla kaleme alma başarısını göstermiş nadir sanatkârlardan biridir. Dünya çapında ünlü bir edebiyatçı olarak adına iki defa jübile yapılan (1988'de 60.yıl, 1998'de 70.yıl), hakkında konferanslar ve sergiler düzenlenen Aytmatov, 10 Aralık 2008 tarihinde Almanya'da rahatsızlanarak vefat etmiştir.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

3. ESERLERİ

- Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Nişanlı (Son romanı – 2007)
- Darağacı – Dişi kurdun Rüyaları (1988)
- Gün Olur Asra Bedel, (1980)
- Fuji-Yama (Fuji Dağının Tepesi, 1973)
- Beyaz Gemi (1970)
- Selvi Boylum Al Yazmalım, (1970)
- Elveda, Gülsarı! (1966)
- Dağlar ve Steplerden Masallar (1963)
- İlk Öğretmenim (1962)
- Cemile (1958)
- Yüzyüze (1957)
- Zorlu Geçit (1956)
- Toprak Ana
- Cengiz Han'a Küsen Bulut
- Çocukluğum
- Kızıl Elma
- Hiroşimalar Olmasın
- İlk Turnalar
- Gülsarı
- Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek
- Sultan Murat

Aytmatov eserlerinde Türk Dünyası'nın sosyal, iktisadi ve kültürel hayatı ile inanışlara ilişkin çok çarpıcı örnekleri canlı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmada yazarın Beyaz Gemi, Elveda Gül Sarı, Gün Olur Asra Bedel ve Dişi Kurdun Rüyası adlı dört romanındaki temel coğrafi unsurlar ele alınmıştır. Her eserinde birçok coğrafi bilgi ve öğreti olmasına karşılık bunlardan en önemli bulduğumuz unsurlar değerlendirilmiştir.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

3.1. Beyaz Gemi Romanındaki Coğrafi Bilgiler

Cengiz Aytmatov'un Beyaz gemisinde dikkat çeken coğrafi hususların başında **geyik ana miti** önem taşımaktadır. Olayın konusu San-Taş Vadisi'nde üç hanelik küçük bir yerleşme sakinlerinin gündelik yaşamını konu almaktadır. Olayın yeri Isık Göl ve çevresi gibi algılansa da uzağında San-yaş vadisinde geçmektedir. Isık Göl ile ilgili herhangi bir temas yoktur. Ana fikrin doğayı, romanda ise ormanı korucunun değil, inanışların koruyacağı vurgusu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yerleşme sakinlerinin rastgele insanlar olmadıkları, birbirlerine sosyal ve akrabalık bağlarıyla bağlılıkları, saygı/geçinme ve geçimsizlik gibi detay yaşanmışlıklara da yer vermektedir.

Kuşkusuz bunun yanında, o zamanki komünizmin sosyal yaşam üzerindeki etkisi, toplumun eğitim ve kültür düzeyi, kültürel kimlik, devletleştirmenin mahsurları üzerine de önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır. İklim koşulları, ırmağın akış rejimi, kış hazırlıkları gibi özel bilgiler de başarıyla kaleme alınmıştır.

Bölge insanı Boynuzlu Maral Ana" masalını dinleyerek yetişmekte ve büyütülmektedir. İnanışa göre bölgede yaşayanların hepsi Boynuzlu Maral Ana'nın soyundan gelmektedirler. Romanı gözlerinden ve hayallerinden takip ettiğimiz çocuk da buna inanmaktadır. Boynuzlu maral Ana efsanesi ve masalı olmasına rağmen bu bölgede artık görülmemektedir masala göre maral ana San-Taş Vadisi'ni terk etmiştir. Ancak yine de onları sürekli korumaktadır. Elbette burdan da çıkarılacak doğal sonuç ormanın korunamayışı, ekosistem üzerindeki baskı, avlanma gibi nedenlerle maral denilen dişi boynuzlu geyiklerin eskiden daha fazla ve sık rastlanılırken artık bölgeyi terk etmiş oldukları ve sayılarının iyice azalmış olduğudur. Tabiatta canlıların tür sayısı ve çeşitliliğinin bolluk ve bereketin yani sürdürülebilirliğin efsanelerle, masallarla sağlanması isteğidir. Bu yöntem tüm inanışlarda önemli yer tutmaktadır. Canlılara kutsallık atfetmek, ağaçlara, mekânlara bazı misyonlar yüklemek doğa korumada Türk milletinin sağlamış olduğu ve çok geçerli olan bir inanıştır. İslamiyet öncesi ve İslamiyet'le birlikte de doğa sevgisi, doğa yaklaşımlarda bunu görmek mümkündür. Atasözleri, masallar bunu öğütler şekildedir. Yatır, tekke, ziyaret gibi yerlerin, sahipsiz mezarların, türbelerin de bu şekilde önemlerinin olduğu vakidir. Geyik ana miti/efsanesi/inanışı olmasa belki romanda konu olan geyik anaları görmek mümkün olamayacaktı. Ya da o şekilde bilgilendirilmiş bir çocuk olmasaydı romanın kahramanı geyik ananın avlanmasını yaşamına son verecek kadar değerli bulmayacaktı.

Romandaki en önemli husus komünizmin beklenen düzeni, refahı, eşitliği getirmediğinin çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmesidir. Kişi hak ve hürriyetlerinin alabildiğine kısıtlanmasın karşın küçük yetkilerle güçlendirilmiş kişilerin sistemin işleyişine uygun olarak başta kendi çevresine, sorumlu olduğu kurumlara

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

ve doğaya verdiği zararın ortaya konulmuş olmasıdır. Nitekim korucubaşı asıl görevi ormanı korumak iken görevini kötüye kullanmakta, sürekli tomruk keserek ormana zarar vermektedir. Buna karşılık geleneklere bağlı ve doğa sevgisi aşılanmış kişiler onlar canı pahasına zarar vermek istememektedir.

3.2. Elveda Gülsarı Romanındaki Coğrafi Bilgiler

Elveda Gülsarıda da benzer çevresel sorunlar, gelenek ve görenekler, kültürel coğrafi değerlendirmeler, sürdürülebilirlik en ince ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Gülsarı Kırgızistan'ın at yetiştiriciliği, kuzu oyunu, yılkı geleneği, kolhozlardaki yaşam, at çobanı Tanabay'ın sosyal çevresi ve sürdürülebilirlik konuları işlenmektedir. Romandaki at figürünün katıldığı ve kazandığı yarışlar ile verilmek istenen duygu Kafkasör ve kuzey Anadolu'daki boğa güreşleri, batı Anadolu'daki Deve güreşleri gibi en iyi damızlığın, en bakımlı ve güçlü hayvanların yetişmesini sağlayan geleneklerin sunulmasından başka bir şey değildir.

Elveda Gülsarı, Cengiz Aytmatov'un bir at üzerine temellendirilmiş Türklerde at yetiştiriciliği, atların sahip oldukları vasıflarına göre sınıflandırılması gibi kısmen veterinerlik bilgileri de içeren, insan yaşamında atın önemini gösteren bir romandır. Romanda pek çok coğrafi bilgi bulmak mümkündür. Cins ve tanınmış bir yorga olan Gülsarı ismindeki atın; bu atlar yorgalama biçimine göre yol yorga, su yorga, kiytin yorga, şaldır, taypalma yorga gibi isimler alırlar. Su yorga ve taypalma yorga dünyanın en değerli binek ve yarış atıdır. *Taypalma yorga* ve *Su yorga* dört nala koşmasını bilmeyen fakat dört nala giden yarış atlarını geçen, yazarın eşgin gidişli (rahvan) olarak tabir ettiği güzel yürüyüşlü, hızlı, binicisini hiç sallamayan, su gibi akıp giden, uzun mesafe koşusunda eşsiz bir at cinsidir. Gülsarının doğumundan, yaşlanarak ölümüne kadar geçen fırtınalı hayat serüveni, romanın ana konusu gibi görünür. Hayvanlara ait derin bilgisi ve gözlemi olan, hayvan yetiştirmiş, bitki ve hayvanlarla iç içe olmuş, çoban hayatı yaşamış insanların hissederek anlatılmış olması büyük olasılıkla romanın kahramanı yazarın muhtemelen at yetiştiricisi babasının yaşamının önemli parçalarıdır. Zaten yazarın baytarlık mektebi ve ziraat tahsilinin de özünde yatan gerçek budur. Çocukluğunun at ahırında atların beslendiği meralarda ve avlularda geçmiş olması atların doğumundan ölümüne kadar geçen süreyi gözlemlemesine, böylece yazarın hayvanların ve tabiatın dilinden iyi anlayan, doğayla konuşan, bir başka tabirle onları iyi okuyan bir kişi olması anlaşılmaktadır.

Romanın adı Gülsarı olsa da romanın konusu atın sahibi Tanabayın ve Tanabay gibi devrime inanmış Kırgız gençlerinin çalkantılı, çileli hayatıdır. Romanı okuyucuya sevdiren bir başka özelliği de birbirlerini arkadaş gibi anlayan ve seven

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

Gülsarı ile Tanabayın hayatlarındaki çilelerin, sıkıntıların, sevinçlerin aynı olması, her ikisinin de birbirlerini çok iyi anlayabilmesidir.

Romanın kahramanı Tanabay, o dönemde devrime inanmış bir Kırgız gencidir. Savaştan sonra kolhoz başkanı olan Çora'nın isteği üzerine yılkıcılık yapmaya başlamıştır. Roman kolhozlar ve devletleştirme ile ilgili çok özgün ve çarpıcı gerçekleri ortaya koymaktadır. Kolhoz, Rus devriminden sonra ortaya çıkan halkın toplu ve örgütlü olarak imalat yapması, ürettiği malı kolhoza devretmesi, sadece kendisine yetecek kadar ürünü müsaadeyle alması, kimsenin mülkiyet hakkına sahip olmamasına dayanan bir üretim sistemidir. Yılkıcılık ise at çobanlığıdır. Tanabay, eşi Çaydar ve iki kız çocuğu ile dağlarda yırtık bir keçe çadır içerisinde yıllarca yaşayarak yılkıcılık yapar. Yani devrim insanlara beklenen, özlenen refahı getirmemiştir.

Romanda dikkat çeken hususlar, yazarın bize Orta Asya'daki Türklerin S.S.C.B içindeki yasayış tarzını, çoban hayatını, bilhassa at çobanlığının inceliklerini, bir çobanın dünyaya ve hayata bakış açısını anlatmış olmasıdır. Devrimden yüksek beklentileri olan kandırılmış yarı cahil bir insanın hayallerinin suya düşmesi, hayatını çileler çekerek verdiği devrim ülküsü ile yaşamak istediği hayat arasında ikileme düşmesi, devrimle beraber gelen kolhoz sisteminin aslında emeği ve duyguları sömüren bir sistem olduğunu anlatılmaktadır. Bunu da Tanabay ve eşinin Rusya'nın soğuk kış aylarında çobanlık yaparken çektiği çeşitli sıkıntıları göstermektedir.

Sistem şahısların elindeki topraklarını, mal ve mülklerini almıştır, direnenleri sürgün etmiş, mal sahiplerini birden köleleştirmiştir. Bu süreçte yılkıcılık hala geçerli bir meslektir. Fakat gelişen şehirleşme, ulaşım sistemleri ve taşıtların gelişmesi ile atlara ihtiyacın giderek azalması gerçeği de değişmez. At yetiştiriciliğinin önemi azalınca bu kez de koyun yetiştiriciliği şeklinde mesleğini sürdüren roman kahramanı bu süre zarfında da eşgin gidişli Gülsarı'sından ayrılmaz.

Rusya'nın tarihinde birçok kez yaşadığı ekonomik kriz, savaşın olumsuz etkileri de romanda tüm açıklığı ile anlatılmaktadır. Öyle ki, kolhozlarda çoğunca ekmeye tohumluk bulunmazken yemeklikle tohumluk arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır halk çoğunca, ama tercih her zaman üretimden yana olmuş, sıkıntılara sıkıntılar eklenmiştir. Hayvan çiftliklerinde ise yem yetersizliği, kötü barınma şartları, hayvanların zaman zaman da insanların da sorun yaşamasına neden olmuştur.

Aytmatov, kendine mahsus anlatım biçimi ve gücü ile Kırgız-Kazak ellerinin tabiatını, Kırgız-Kazak Türklerinin töresini ve folklorunu da pek canlı olarak gözler önüne seriyor. İklim özellikleri, mevsim geçişleri, yağış şekilleri, sosyal hayat,

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

sağlık koşulları, ulaşım şartları, kırsal ve şehirsel yaşam arasındaki uçurum gibidir. İnsan hayatında yaşanası mümkün tüm olaylar, inişler, çıkışlar son derece naif bir ustalıkla ve ölçülü ifadelerle ele alınmıştır. Eser de yerleşme coğrafyasına, mesken şekillerine ve ekonomik coğrafyaya ilişkin son derece başarılı bilgilere rastlamak mümkündür. Ayrıca eserde gençliklerinde moda söylemlere kapılarak yürekten bağlanılan bir siyasi rejimin, yani komünizmin sorgulanmaya başlandığını, can çekiştiğini, dağılmanın veya çöküşün yavaş yavaş gelmekte olduğu da her fırsatta gözlenmektedir.

3.3. Gün Olur Asra Bedel/Gün Uzar Yüzyıl Olur Romanındaki Coğrafi Bilgiler

Gün Olur Asra Bedel tamamen Rusya'nın Kazakistan Türk topraklarında geçmektedir. Sekiz küçük haneden oluşan Boranlı(tipili, fırtınalı) köyünde yaşayanlar transsibirya demiryolu istasyonunda çalışmaktadırlar. Baykonur Uzay Üssü ve buradan ilk uzay aracının fırlatılışı, çevresel etkileri ile Türk insanının yaşamış olduğu kültürel dram ve asimilasyon olayları üzerine kurgulanmıştır. Yazar ülkesinde ve yaşadığı topraklarda gerçekleşen hiçbir olaya kayıtsız kalmamıştır. Romandaki kahramanlar ve kişilerin yaşamı tüm sadeliği ve gerçekliği ile gözler önüne serilmiştir. Beyaz gemideki geyik ana, Gülsarı'daki Eşkin gidişli atın yerini bu sefer Kanamar adlı devenin aldığını görüyoruz. Yine Aral Gölü'ndeki altın balığı önemli bir ekolojik unsur ve efsane şeklinde sunulması varlığının uğur görülmemesinin uğursuzluk sayılması gibi varlık felsefesinin temel unsurları, su toprak, hava ve ateş üzerine kafa yorulduğunu göstermektedir. O tarihlerde bile Aral'da meydana gelen değişiklikler ve balığın görülmeyişinin bugün kü Aral çevre felaketine işaret ettiğine rastlıyoruz.

Olayın geçtiği bölge Kazakistan'ın uzay üssü Baykonur ve çevresidir. Sarı Özek Bozkırı olan bu bölgenin ekolojik koşullarını bozkır şartları oluşturmaktadır. Romanda, bu bölgede yaşayan yaz kuraklığı, verimsizlik, bahar yağışları, soğuk ve uzun kış geceleri gibi klimatolojik efektler başarıyla sıralanmaktadır. Olayların geçtiği Sekiz küçük haneden oluşan Boranlı köyü adından da anlaşıldığı gibi soğuk kışl şartları ve aşırı kar yağışlarının olduğu bir yerdir. Toponimik analizler bile Orta Asya için bize yazılan pek çok roman ve ciltler dolusu kitaplar kadar bilgi vermektedir.

Uzay üssünden fırlatılan ilk uzay aracını coğrafi çevrede yaptığı etkiler bu kez bir tilkinin davranışları üzerinden çarpıcı bir şekilde sunulmaktadır. Aslında Dişi Kurdun rüyasındaki canlılara zarar veren uygulamaların belki de en büyüğü bu şekilde konu edilmiştir. Yine rejimin insanların toplum yaşantısına değer

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

vermezliği, inançların, geleneklerin öneminin hiçe sayılmışlığı, uzay istasyonun Türk köylülerin topraklarında kurulduğu, mezarlarına bile ulaşımın engellendiği gibi insan ve millet hakları ihlalleri de bütün çıplaklığı ve dramatikliği ile ortaya konulmaktadır.

Uzay araştırmalarının tarihi gelişim süreci, konvansiyon uzay gemisinin, Amerika ile Rusya'nın ortak projesi olduğu bilgileri verilmekte, sözde Amerikan düşmanlığı yerine işbirliği gerçeğine işaret edilmektedir. Uzaya fırlatılan araçtan kozmonotların ayrıldıkları, uzay konusunda bilinen gerçekler dışında hayal ötesi unsurlar karıştırılması, uzaylıların dünyaya gelmek istemeleri gibi bilgilere rastlıyoruz. Orman Göğsü gezegeni hakkında bilgi verilmektedir. Başka bir güneş sisteminde bulunan bu gezegende insanların koyu tenli olduğu, manzaranın çok güzel olduğu, yeşilliklerle kaplı bir yer olduğu, Şehirciliğin doğaya uygun olarak gerçekleştirildiği, insan ömrünün 200 yıl kadar olduğu, hatta iklim olaylarının denetlenebildiği, savaş ve kavganın olmadığı bir gezegen tasavvur edilmektedir. Bu insanların Işık hızındaki aygıtları ile dünyaya rahatlıkla gelebilecekleri, fakat dünyalıların rızası doğrultusunda gelip burayı tanımak istedikleri gibi hayallerine de yer vermiştir. Kuşkusuz bunlar artan çevre sorunları, kronik rahatsızlıkların önlenmesi, genetik çalışmalar şeklinde bugün de insanlığın özlemi olan arzular ve araştırma konularıdır.

Romanda kültür tarihi de yapılmaktadır. **Şöyle ki** Roman kahramanı Yedigey'e **göre**, Kazangap'ın vasiyeti doğrultusunda Boranlıdan 30 km uzaklıkta-ki kutsal Ana Beyit mezarlığına gömülmesi gerekmektedir. Fakat mezar ile köy arasındaki kestirme yol uzay üssü içerisinde kalmış tel örgülerle çevrilmiştir. Ana Beyit kutsallığı da Yedigey tarafından bilinen ve hatırlanan efsane ile sunulmakta-dır. Eskiden bu topraklara ele geçirdikleri esirlere çok büyük bir işkence yapmakta olan Juan Juanlar denilen çok vahşi ve gaddar bir millet sahip olmuştur. Ele ge-çirdikleri esirlerin saçlarını keserek üzerine deve derisi yapıştırırlarmış. Esirlerin saçları uzadıkça deriden dolayı beyne doğru yönelir. Bu hâlde olanların büyük kısmı beyni delinecek şekilde acılar çekerek ölür. Kalanları ise beyni tamamıyla saçla dolduğundan tüm geçmi**şini unutur. Bir hayvan gibi sadece yer, içer ve sa-hibinin emirlerini yerine getirirmiş.** Bu tip insanlara mankurt denilmekteymiş. Buralarda Nayman Ana isimli bir kadının çocuğu bir savaş sonrasında bir daha bulunamamış. Nayman Ana, oğlunun ölüsü olmadığı için ondan umudunu hiç kesmemiş.

Bir gün, civardan bazı kişiler oğluna benzer birinin güneşin altında koyun güttüğünü s**öylemiş. Adamlar kafasındaki de**ve derisini görünce onun mankurt olduğunu anlamışlar. Acılı ananın, oğluna kavuşmak için hemen yola koyulduğu, **oğlunu görünce ona sarıl**dığı, fakat oğlanın **hiçbir hatırlamadığı** ona boş göz-

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

lerle baktığı ve onu tanımadığını söylediği, kadının tüm yalvarıp yakarmasına, dil dökmesine rağmen anasını tanımadığı, bu sırada yanlarına gelen sahibi olan Juan Juan çoban çocuğa bir silah vererek annesini öldürmesini istediği anlatılmaktadır. Bir mankurt olan çocuğun hiç düşünmeden annesine ateş ettiği, annesini öldürdüğü, **Ana Beyit mezarının** da bu kadının mezarı olduğu inancı belirtilmektedir. Mankurt var mıdır, yok mudur? Tartışması bir yana bugün de değerlerinden uzaklaşan, ana- baba tanımaz, hal bilmez-hatır saymaz, geldiği yer ve konumu unutan kişiler için *mankurtlaşma* tabiri kullanılmaktadır. Bu romanda anlatılandan daha değişik ve geniş kapsamlı olduğuna işaret edilmektedir.

Ne yazık ki ana Beyit mezarlığına gelen cenaze sahipleri, buranın şehir olacağını ölülerini defnedemeyecekleri gerçeğiyle yüzleşirler. Bunun üzerine geri dönüşün mümkün olmayacağı ve tel örgülerin dibine cenazelerini gömerler ve Yedigey kendi cenazesinin de buraya defnedilmesini vasiyet etmiştir.

Bu romandan da anlaşılmaktadır ki Rusya'da ki tüm gelişmeler, insan, hakları, inanç özgürlüğü, geleneklerin yaşanmasına engel olacak şekilde işletilmiştir. Türk maddi ve manevi kültür iz ve ögelerinin hızla yok edilişi söz konusudur. Bu durumun rejim etkisiyle Ruslaştırma şeklinde gözlenmesi yanında, sözde aydın olan yeni neslin cenaze yıkamak, defin adetlerini unutmak/unutturmak şeklinde kültürel yozlaşması ile de gerçekleşeceği endişesi dile getirilmektedir.

3.4. Dişi Kurdun Rüyası Romanındaki Coğrafi Bilgiler

Dişi Kurdun Rüyası adlı romanı ise yazarın çevreci hassasiyetinin zirve yaptığı final eseridir. Kurt ailesinin doğal ve sosyal yaşamını en ince ayrıntılarıyla gözlemleme ve analiz etme başarısı gösteren yazar ekosistemin işleyişi tür içi ilişkiler ve türler arası ilişkileri ortaya koymuştur. Madde bağımlılığı ve alışkanlığı ile ilgili önemli değerlendirmelere yer vermektedir.

Yazarın kaleminin gücünü dişi kurdu konuşturma, rüya gördürme, rüyasında büyüklerine yol yordam sordurma boyutlarına ulaşmıştır. Kurtları ve yavrularına isim verecek şekilde ve yakından tanıma ise gerçek bir doğaseverin, hayvanseverin ayrımını yapabileceği ve ortaya koyabileceği ayrıntılardır. Fiziksel özelliklerine bakarak vahşi yaşama ait canlılara Dişi kurda Akbar/ekber (iri), erkek kurt için güçlü çenesinden dolayı Taşçaynar (taş çiğner), erkek yavruya Kocabaş, dişilerden uzun bacaklıya Hızlı, ve gösterişli olana Gözde adını verecek kadar doğal ortamı içselleştirmiş bir yazardır.

Eserdeki olayların geçtiği doğal çevre beşerî çevre farklılıklar arz etmektedir. Issık Göl, Mujunkum, bozkırları, Aldaş Gölü, Çalpak Saz/Uçkuduk köyü, Cumbul/Cambul/Dzambul gibi alanlardır.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

Eserde doğal ortamların insan müdahalesi ile değiştirilmesi sonucu kurtların yaşamlarını sürdüremeyişleri, hayvan nesli ve türlerinin yok edilişine canlı bir örnek sunulmaktadır. Yine saygaların toplu olarak avlanması ve yok edilişleri de etkili bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Canlıların üreme çabalarının insanın doğal ortama yaptığı olumsuz müdahalelerle nasıl engellendiği, vahşi yaşayan canlıların bile ekosistem içerisinde insan ve diğer canlılarla uyum içinde oldukları, zarar verebilecekken zarar vermedikleri gerçeği işlenmektedir. Ancak sürekli insanlardan zarar gören yaşam ortamları bozulan canlıların saldırganlaşabileceği ve onların da insanlara zarar vereceği sonucuna ulaşılmaktadır. Romanda ki canlı tasvirler, sözlerle resim yapmak sanatının en güzel örneklerini vermekte, kurtların yaşadığı alanların, fitolojik, litolojik özellikleriyle canlılar alemindeki sosyal bağlar tür içi ilişkiler, ekolojik mücadele romanda öne çıkan konular.

Romanın bir bölümünde haşhaş ekimi ve uyuşturucu bağımlılığının yayılmasında toplumun rolü, eğitim şekli, yönetim şeklinin boşlukları, kaynakları, temin şekli ile ilgili de önemli bilgilere rastlanmaktadır.

SONUÇ

Romanlardan coğrafi bilgi araştırması veya romanların bilgi materyali olarak kullanılması geleneği yaygın olarak batılı araştırıcılar tarafından uzun zamandır kullanılmasına rağmen ülkemizde henüz bu konuda bir farkındalık ve alışkanlık oluşmamıştır. Bilimsel Coğrafi bilgilerin coğrafya başlıklı kitap, makale, bildirilerden öğrenilmesi yanında, öykü, roman, hikâyelerden söz üstatlarının bakış açısı ve kaleminden takip edilmesi etkili ve kalıcı coğrafi bilgilere ulaştıracaktır. Bu eserler sayesinde özellikle kültür ve kültürel coğrafyaya ilişkin soyut kültür unsurları, halk kültürü yaklaşımları kolayca ve doyurucu bir biçimde öğrenilebilmektedir. Hatta türküler, şarkılar, ağıtlar, destanlarda bu bakış açısıyla incelenmelidir. Bazen eğlendirmekten çok daha öte anlamlar bilgiler vermektedirler. Kültürel benzerlik ve farklılıklar kolayca ayırt edilebilecektir. Tarihi coğrafya ile ilgili belki dönem dönem coğrafi hususlar ortaya konulacaktır.

Kuşkusuz bu konu için Cengiz Aytmatov'un seçilmesi tesadüfi değildir. Gerçekten de Cengiz Aytmatov'un eserlerinde sergilenen coğrafi bilgiler oldukça derinlemesine, anlaşılabilir, çeşitlilik arz etmekte, her birinde mutlaka çevre duyarlılığı, beşerî hususlar, ekonomik yapı, siyasi coğrafya, fiziki coğrafya bilgileri tüm lezzetiyle sunulmaktadır. Bu yaklaşımın ve çalışmanın bu konuda bir hatırlatma, eksikleri yeni örneklerle tamamlanacak olması beklenmektedir. Özellikle yeni araştırmacıların, doktora ve yüksek lisans tezleri ile ilgili araştırma sahalarında geçen olayları konu alan bu tür eserlere mutlaka başvurması hem kültürel kazaları de ciddi coğrafi bilgilere ulaşmalarını sağlayacaktır.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

KAYNAKLAR

Aytmatov, C. (1966). Elveda Gülsarı. (Çev. Tahir Alangu, 3.Baskı 2005). Elips Kitap, Ankara.

Aytmatov, C. (1970). Beyaz Gemi (Çev. Refik Özdek, 47. Basım 2015). Ötüken yayınları, İstanbul.

Aytmatov, C. (1980). Gün Olur Asra Bedel (Çev. Refik Özdek, 39. Basım 2015). Ötüken yayınları, İstanbul.

Aytmatov, C. (1988). Dişi kurdun Rüyaları (Çev. Refik Özdek, 19. Basım, 2014). Ötüken yayınları, İstanbul.

Bulut, İ. (1996). Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2: 30-40.

Bulut, İ. (2011). Anadolu'da İnanışların ve Geleneklerin Doğa Korunması Açısından Önemi Üzerine Örnekler. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (46):119-134.

Bulut, İ. (2013). Anadolu'daki İnanç Kültürünün Doğa Korumaya Etkisi. Kafkasya Üniversiteler Birliği, Uluslararası Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi 25-27 Eylül 2013, Ağrı.

http://www.maviylepembe.net/cengiz-aytmatov-elveda-gulsari-kisa-kitap-ozeti-ve-incelemesi-9817.Aspx#ixzz3S2bZtgqr (Erişim tarihi:21.03.2015).

Karay R. H. (2010). *Yatır,* Memleket Hikâyeleri, İnkılap Yayınları, İstanbul.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2012). Beşerî Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân. Çantay Kitabevi, İstanbul.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı

Prof. Dr. İhsan BULUT

1961'de Sorgun'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sorgun'da tamamlayan Bulut 1981'de Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nü kazandı. Bu bölümü 1985'te bitiren Bulut, aynı yıl Eylülde açılan araştırma görevliliği sınavını kazanarak, 1986'da aynı bölümde göreve başladı.

Prof. Dr. Bulut, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda 1988'de Kars-Kümbetli Köyü: Yolboyu Köylerine Bir Örnek konulu yüksek lisans tezini, 1992'de ise Beşerî ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Araştırma Erbaa Ovası ve Çevresi konulu doktora çalışmalarını tamamlamıştır.

Prof. Dr. Bulut, 23 Ocak 1993'te Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atanmıştır. 1998 tarihinde doçent unvanını almış ve Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne 2000 yılında doçent olarak atanan Bulut, bölüm başkanlığını (6 yıl) ve Türkiye Coğrafyası ile Beşerî Coğrafya Anabilim Dalı başkanlıkları görevlerini de yürütmüştür. Görev yaptığı süre içerisinde Beşerî ve Ekonomik Coğrafya konularında lisans, yüksek lisans ve doktora danışmanlıkları ile ilgili alanlardaki dersleri yürüten Bulut'un 6'sı kitap, 25'i yurtiçi ve yurtdışı sempozyum bildirisi olmak üzere 100'e yakın çalışması bulunmaktadır. 15 Temmuz 2004 tarihinde de profesörlüğe yükseltilmiştir.

1996 yılından itibaren YÖK/Dünya Bankası Millî Eğitimi Geliştirme Projesinde Sosyal Bilimler Öğretmen Eğitimi Çalışmalarında Üniversitesi adına çeşitli tarihlerde yapılan seminerlere(workshop) katıldı. Atatürk Üniversitesi Geliştirme Komisyonu Fen-Edebiyat Fakültesi temsilcisi olup, aynı fakültenin yayın komisyonu üyesi olan Bulut, fakültenin yayınladığı Sosyal Bilimler Dergisi'nin editörlüğü görevlerini de 6 yıl boyunca yürütmüştür. Edebiyat Fakültesi fakülte ve yönetim kurulu üyeliği görevlerini uzun yıllar sürdüren Bulut, 31.12.2014 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne kurucu bölüm başkanı olarak atanmıştır.

CamScanner ile tarandı

CamScanner ile tarandı